

Діденко К.В.

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

ДІЯЛЬНІСТЬ ЦЕНТРАЛЬНОЇ КОМІСІЇ З ПОЛІПШЕННЯ ПОБУТУ ВЧЕНИХ З ОРГАНІЗАЦІЇ ПРЕМІЮВАННЯ НАУКОВИХ ПРАЦІВНИКІВ У 20–30-Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті в межах окресленого хронологічного періоду досліджено питання про преміювання наукових працівників. З'ясовано, що означена проблема практично не досліджена сучасними науковцями. У дослідженні проаналізовано архівні матеріали, що містять інформацію про створення та діяльність Центральної комісії з поліпшення побуту вчених (ЦеКУБУ) при РНК РСФРР, Експертної комісії та преміальної комісії при ЦеКУБУ.

Розглянуто діяльність створеної в 1921 р. при РНК РСФРР Центральної комісії з поліпшення побуту вчених (ЦеКУБУ), обов'язком якої ставав моніторинг діяльності наукових працівників, їх матеріального і побутового становища, захист інтересів, а також всебічне сприяння у створенні умов, необхідних для належної та результативної діяльності вчених.

Зазначено, що одним з напрямів діяльності ЦеКУБУ стала організація преміювання наукових співробітників. Для обговорення питання про академічне забезпечення і преміювання вчених при ЦеКУБУ створювалася підкомісія. Були започатковані премії при ЦеКУБУ для наукових робітників: імені М. Є. Жуковського, ім. В. І. Леніна та інші.

Серед перших учених, які отримали премії ЦеКУБУ – математик В. Ейгес, астроном А. Дубего, хімік С. Скадковский, невропатолог Г. Россолімо, письменник і краєзнавець О. Свечін, письменник В. Нікольський, історик В. Огородніков. Преміями ЦеКУБУ відзначені праці хіміків М. Зелінського і С. Лебедева, патологоанатома О. Абрикосова, фізиків І. Тамма і С. Вавилова, мистецтвознавців В. Адарюкова і І. Євдокимова, юриста М. Рейснера, музикознавця М. Гарбузова, літературознавця П. Сакуліна

Наприкінці автор доходить висновку, що преміювання вчених стало одним з важливих практик заохочення радянських вчених до наукової діяльності.

Ключові слова: преміювання, премії, ЦеКУБУ, наукові працівники, премія імені Жуковського, премія імені В.І. Леніна.

Постановка проблеми. У 20–30-х роках ХХ століття радянська влада вибудовувала нову систему взаємовідносин з науковою інтелігенцією. З завершенням революції та встановленням більшовицької диктатури змінилося ставлення держави до працівників науки. Нова влада віддавала собі належне у необхідності збереження наукового потенціалу країни не лише як суспільно-культурної цінності як такої, але і з метою «... використання їх знань для зміцнення диктатури пролетаріату в епоху боротьби та майбутнього мирного будівництва і розвитку виробничих сил країни» [8, с. 10].

Такі цілі та завдання, що стояли перед радянським урядом, спонукали визнати необхідним вирішувати питання про матеріально-побутове забезпечення науковців і включення вчених до загальної системи цільового робітничого постачання. Це стало однією з основних причин створення Центральної комісії поліпшення побуту вчених (з ро-

сійської – ЦеКУБУ). Комісію було створено двома декретами Ради Народних Комісарів РСФРР від 10 листопада 1921 р. і 16 січня 1922 р. ЦеКУБУ організовувалася як постійна комісія Раднаркому РСФРР – спеціальний і постійний орган надання державної допомоги науковцям [11, с. 344–347].

Аналіз основних досліджень і публікацій. Науковий інтерес до подій, що відбувалися у 1920–1930-ті роки в СРСР, був і залишається значним. Соціальні реалії цього періоду десятки років досліджуються вітчизняними й зарубіжними істориками. Але варто зазначити, що питання преміювання науковців у 20–30-х рр. ХХ століття висвітлено лише частково і фрагментарно.

Спираючись на широке коло архівних джерел, автор розкриває різні аспекти преміювання наукових працівників у 20–30-х роках ХХ століття в Радянському Союзі [2–5, 9, 10, 12–18]. Проте, назріла необхідність комплексного дослідження

проблеми саме преміювання вчених в даний період, виходячи з сучасних методологічних позицій.

Автор ставить за **мету** на основі літератури, періодичних видань та архівних джерел дослідити преміювання наукових працівників СРСР в 1920–1930-х роках зі сторони держави.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Для подальшої належної організації діяльності Комісії 14 лютого 1922 р. було прийнято «Положення про діяльність Центральної та місцевих комісій поліпшення побуту вчених» [1, с. 3]. Згідно цього нормативного акта на Комісію покладалася обов'язки здійснення обліку та реєстрації науковців усіх галузей, формування списків учених, що підлягали преміюванню, академічному чи соціальному забезпеченню. Обов'язком комісії ставав моніторинг діяльності наукових працівників, їх матеріального і побутового становища, захист інтересів, а також всебічне сприяння у створенні умов, необхідних для належної та результативної діяльності вчених.

Одним з напрямів діяльності ЦеКУБУ стала організація преміювання наукових співробітників. Для обговорення питання про академічне забезпечення і преміювання вчених при ЦеКУБУ створювалася підкомісія. Премії були поділені на окремі категорії, такі як: премії імені М. Є. Жуковського, премії ім. В. І. Леніна та інші [20, с. 23–24].

Основним принципом преміювання було те, що воно ні в якому разі не носить характер замаскованого підвищення зарплати. Премія – це особливий вид заохочення або одноразової винагороди в певній формі: одноразової виплати певної суми, додаткової відпустки зі збереженням заробітної плати, наукового відрядження в межах СРСР або за кордон, оголошення в наказах подяки.

На засіданні комісії преміювання вчених від 30 листопада 1921 року з доповіддю «Про преміювання вчених» виступив М. Покровський. В результаті обговорення було прийнято рішення преміювати вчених, незалежно від розряду, до якого вони належать. Було встановлено, що найменшим розміром премії для вчених має бути сума не нижче академічного забезпечення вчених другого розряду [13, арк. 123–125].

В грудні 1921 р. на засіданні Експертної комісії з преміювання наукових робітників було прийнято рішення, що з 1 січня 1922 р. премії науковим співробітникам будуть випускатися лише за наукові, науково-навчальні та науково-популярні роботи яким властиві такі компоненти як оригінальність, відданість радянській владі, практичну корисність та швидкість виконання. Преміюванню підлягали

результати науково-дослідних робіт, виконаних у плановому, позаплановому порядку за завданнями промисловості або поставлених за ініціативою самих співробітників умов: виняткового наукового значення, видатних технічних удосконалень, повної придатності для негайної реалізації.

Премійовані роботи оцінювалися за п'ятибальною шкалою. Авторам, роботи яких оцінювалися в 1 бал, надавалася премія, що дорівнювала подвійному місячному додатковому академічному забезпеченню вченого 2-го розряду, в 2 бали – потрійному. За роботу оцінену в 3 бали визначався розмір в чотири рази більший місячному додатковому забезпеченню, в 4 бали – в п'ять разів більший. Автори, які отримали 5 балів, оцінювалися індивідуально, але розмір премії не мав перевищувати десятикратного місячного академічного забезпечення даного вченого [14, арк. 345–348].

Проте вже 14 лютого 1924 р. ЦеКУБУ встановила нові норми премій за наукові, науково-навчальні та науково-популярні роботи. Залишалася шкала, за якою оцінювали наукові роботи. А суми премій зафіксували в чітких сумах, а саме: за роботу, оцінену 1 балом, видавали 25 руб., 2 балами – 50 руб., 3 балами – 100 руб., 4 балами – 200 руб. За наукові, науково-навчальні та науково-популярні роботи, оцінені 5 балами, розмір премії визначали індивідуально, але не більше 500 руб [14, арк. 369–374].

Експертна комісія, яка оцінювала дані роботи складалася з 7 членів: двоє призначалися Російською Академією наук, один – Соціалістичної Академією і по одному – від Народних комісаріатів освіти, охорони здоров'я і ВРНГ, сьомий (голова комісії) призначався ЦеКУБУ. Всі члени Експертної комісії повинні були бути науковцями не нижче третього розряду. Жоден з членів Експертної комісії не мав права на премію за свої наукові роботи, що компенсувалося підвищенням до 50% їх додаткової винагороди.

16 лютого 1925 р. зі звітом про преміювання вчених виступив О.Ю. Шмідт, який наголосив, що Постановою РНК від 30 січня 1925 р. ЦеКУБУ асигновано на 1924–1925 рік преміювання наукових робіт 25 000 руб. з резервного фонду РНК.

Стосовно розподілу суми, асигнованої на видачу премій, Експертна комісія вважала, що Народний комісаріат освіти має обмежитися преміюванням тільки тих праць, які надходили від наукових установ, щоб заохотити і розвивати роботу останніх.

У зв'язку з таким рішенням виникло питання, як відзначати заслуги окремих наукових співробітників. Це питання розглядалося на засіданні

президії колегії Наркомосвіти 15 листопада 1924 року. І тільки 8 липня 1925 р. було прийнято рішення про Присвоєння почесного звання працівників науки і техніки для тих вчених, діяльність яких мала виняткове значення для радянського будівництва діяльності в галузі науки і техніки. З метою заохочення в зазначених областях Раднарком постановив встановити по відношенню до працівників науки і техніки звання «заслуженого». РНК визначив, що звання «заслуженого» може бути присвоєно науковцям за особливо цінні наукові праці в галузі науки або техніки; за визначну педагогічну діяльність; за унікальну художню (і артистичну) діяльність; за особливо корисну суспільно-культурну та науково-практичну діяльність; за особливо корисні відкриття та винаходи.

Досить поширеними в 20–30-ті роки ХХ століття були премії відомчого характеру за наукові праці. Особливе місце займала премія Об'єднаної комісії Народного комісаріату просвіти і ЦеКУБУ. Так, в 1930 році її преміальний фонд становив 26 000 руб. Як правило роботи, представлені на здобуття премії, передавалися на «відгук науковим установам і організаціям та лише як виняток – окремим особам» [9, арк. 65–68]. Премії присуджувалися як за оригінальні наукові дослідження, так і за науковонавчальні та науково-популярні роботи за умови, якщо останні мають методичну цінність.

При оцінці представлених робіт Комісія виходила з того, наскільки робота пов'язана з актуальними завданнями соціалістичної реконструкції радянської промисловості і сільського господарства, наскільки результати роботи мали практичне значення для СРСР і наскільки послідовно застосовувався в роботі метод марксизму-ленінізму (діалектичного матеріалізму).

Протягом 1929–1931 років до розгляду були надані роботи як вже раніше видані, так і ще не опубліковані рукописи радянських громадян на мовах всіх народів СРСР. Видані роботи та рукописи представлялися в двох примірниках. Роботи для здобуття премій могли бути представлені не тільки самими авторами, але також і окремими установами, громадськими організаціями, групами осіб і окремими особами.

Преміальна комісія в складі ЦеКУБУ мала в 1932 р. фонд в розмірі 60 000 руб. і преміювала незалежно від НК просвіти РРФСР і Комітету з хімізації при СТО, які мали свої преміальні фонди з преміювання теоретичних праць з будь-яких галузей науки і техніки, які представляли собою внесок в світову науку, або звільняли Радянський Союз від іноземної залежності, або

сприяли успішному вирішенню тих чи інших основних проблем соціалістичного будівництва, а також сприяли посиленню обороноздатності СРСР. Заяви про надання премій подавалися науковими установами, науково-дослідними інститутами, колективами або окремими авторами.

Представлені роботи передавалися на відгук науковим установам і окремим фахівцям, якою за рецензування виплачувався гонорар за угодою.

У 1932 році після опублікування повідомлення про конкурс на преміювання в комісію надійшли 164 роботи, з яких тільки 8 відповідали преміювальним вимогам. Премії були присуджені академіку О. Северцову (10 000 руб.), академіку М. Семенову (7500 руб.), агроному Т. Лисенку (5000 руб.), члену-кореспонденту Української АН В. Поггенполю (3000 руб.), хірургу Р. Сакаяну (3000 руб.) [11, с. 363–364].

Крім грошових премій Комісія преміювала науковців внутрішньосоюзними і закордонними відрядженнями, збільшеною випискою іноземної наукової літератури та іноземного лабораторного обладнання [7, с. 3].

У грудні 1920 року РНК започаткувала премію М.Є. Жуковського за кращі праці з математики та механіки. У січні 1924 року було прийнято рішення передати розпорядження премією імені Жуковського ЦеКУБУ. На засіданні Експертної комісії від 31 січня 1924 р. було прийнято рішення про виділення на зазначену премію з загального преміального фонду 1000 зол. руб. та створення комісії у складі О. Шмідта, М. Лапірова-Скобло, А. Некрасова і В. Дмоховського, яка мала виробити відповідне положення про преміювання [10, с. 346].

Діяльність ЦеКУБУ в галузі преміювання вчених виявилася досить продуктивною. Серед перших учених, які отримали премії ЦеКУБУ, – математик В. Ейгес, астроном А. Дубего, хімік С. Скадковский, невропатолог Г. Россолімо, письменник і краєзнавець О. Свечін, письменник В. Нікольський, історик В. Огородніков. Преміями ЦеКУБУ відзначені праці хіміків М. Зелінського і С. Лебедева, патологоанатома О. Абрикосова, фізиків І. Тамма і С. Вавилова, мистецтвознавців В. Адарюкова і І. Євдокимова, юриста М. Рейснера, музикознавця М. Гарбузова, літературознавця П. Сакуліна [19, с. 25].

З лютого 1922 по жовтень 1925 року на здобуття премії в Експертну комісію надійшло 407 робіт. З них до кінця 1925 р. премійовано 172, відхилено 128, інші – рецензувалися й частину їх відзначили преміями в 1926 році. Зокрема преміями у 1926 році були відзначені наукові праці О. Новосельського

(«Пам'ятки історії селян і холопів в Московській державі XVII століття»), Ю. Готьє («Нариси з історії матеріальної культури Східної Європи до заснування першого російського держави»), Б. Кубалова («Декабристи в Східному Сибіру» і «Сибірське суспільство і декабристи»), С. Бахрушина («Нариси з історії колонізації Сибіру XVI–XVIII ст.»), М. Нечкіної («Товариство об'єднаних слов'ян», «Повстання Чернігівського полку», «Три листи декабриста Петра Борисова» та «Нові матеріали про повстання декабристів») [17, арк. 58–60].

Однією з найвищих форм заохочення наукових робітників за найвидатніші досягнення в науці, техніці, літературі, мистецтві та архітектурі, до започаткування якої мала відношення ЦеКУБУ, стала премія імені Леніна. 22 січня 1924 року Комуністична академія подала до РНК пропозицію про увічнення пам'яті В. Леніна встановленням у державі премії його імені за кращі наукові праці з практичних проблем будівництва соціалізму.

У червні 1924 року «Положення» про Премію імені В. І. Леніна було розглянуто і схвалено Експертною комісією. На засіданні Центральної комісії сприяння вченим 17 липня 1924 р. О.Ю. Шмідт доповідав про Положення, де й було його затверджено, а 21 серпня направлено до оргвідділу ЦВК СРСР. М. Покровський в оргвідділі писав: «Експертна комісія ЦеКУБУ прийняла Положення про премію В.І. Леніна, ЦеКУБУ затвердив його, тому Експертна комісія просить оргвідділ ЦВК СРСР затвердити Положення та опублікувати у пресі». 13 листопада 1924 р. «Положення» розглядалося «Виконавчої трійкою» Комісії ЦВК СРСР, яка постановила схвалити «ідею заснування Премії імені В. І. Леніна з метою заохочення наукової діяльності в напрямку тісного зв'язку науки і життя» [2, арк. 75].

Премія імені Леніна була заснована згідно з постановою РНК СРСР від 23 червня 1925 «Про затвердження премій імені В.І. Леніна за наукові праці». Премії імені В.І. Леніна розглядала вже Експертна комісія при Центральній комісії з поліпшення побуту вчених. Фактично РНК передала ЦеКУБУ повноваження стосовно організації премії імені Леніна, визначення розміру преміальної суми й розробки «Положення» про Премію імені В.І. Леніна. Згідно цього було створено комісію з розробки Положення, до складу якої входили М. Покровський, О. Шмідт, М. Богословський, Ф. Ротштейн, О. Северцов та інші.

ЦеКУБУ підтримувала ідею про присудження Премії імені В.І. Леніна і виділила для преміального фонду 10 тис. руб. Видачу премій доручалося проводити щорічно. 28 лютого

1926 року Експертна комісія висловила пропозицію розподілити відпущену суму на п'ять премій по 2 тис. руб. кожна. Комісія прийняла також рішення, що на здобуття Премій імені В.І. Леніна могли надсилати не тільки теоретичні праці, як передбачалося раніше, а й «наукові роботи з усіх галузей знань, якщо вони мають велике життєве значення».

До складу Експертної комісії обов'язково мали включатися представники Академії наук Російської Соціалістичної Федеративної Радянської Республіки і Української Соціалістичної Радянської Республіки, центральних комісій щодо поліпшення побуту вчених при Радах народних комісарів союзних республік і Секції науковців професійної спілки працівників освіти. Видання докладних правил про порядок присудження премій покладалося постановою Раднаркому на Комуністичну Академію.

29 червня 1925 року Бюро Президії Комуністичної Академії обговорювало питання про організацію Комісії з присудження Премій імені В. І. Леніна, а 6 липня 1925 р. Комісію затвердили в складі М. Покровського, М. Бухаріна, О. Деборіна, О. Тімірязєва, Г. Кржижановського, І. Скворцова-Степанова і О. Шмідта. Дещо пізніше в неї було введено П. Лазарева (АН СРСР), М. Семашка (ЦеКУБУ), В. Волгіна (Секція науковців), С. Семковського (Вукс), С. Навашина (Українська Академія наук), О. Баха, В. Іпатова. Головою Комісії було призначено М. Покровського, його заступником – О. Шмідта [4, арк. 25–27].

16 квітня 1926 року в газеті «Правда» було опубліковано «Положення про Премію імені В.І. Леніна». Незабаром його видали окремою листівкою для широкого розповсюдження серед наукової громадськості країни. У тому ж році на здобуття премії були представлені праці вчених Москви, Ленінграду, Краснодару, Одеси, Києва, Харкова, Владикавказу і Воронежу. Надіслані роботи, в разі відповідності меті і вимог положення, передавалися на розгляд рецензентів. Для визначення наукової цінності цих робіт Комісія залучила в якості експертів-рецензентів таких вчених, як: М. Зелінського, І. Губкіна, М. Кольцова, О. Абрикосова. Рецензенти протягом двохмісячного терміну повинні були скласти чіткий і неупереджений відгук, вказавши на переваги і недоліки розглянутої роботи. Після вислуховування всіх рецензій Експертна комісія виносила своє рішення.

У серпні 1926 року відбулось перше засідання Комісії, а вже 17 серпня прийнято постанову про присудження перших Премій імені В.І. Леніна.

Відкривав список нагороджених творець нової радянської фармакологічної школи М. Кравков,

який був нагороджений посмертно за праці з дослідження дії лікарських речовин на ізольовані органи тварин і людей, вражених різними хворобами. Почесну нагороду отримали також такі вчені, як: В. Обручев – в галузі геології, зокрема за роботу «Геологія Сибіру», агрохімік та фізіолог рослин Д. Пряшников, Е. Чичибабін за роботи в галузі фармацевтичної хімії та генетик М. Вавілов за роботу «Центри походження культурних рослин».

Можна відзначити, що в 1926 році премія імені В.І. Леніна стала реальним інструментом заохочення наукових досягнень в СРСР. Лауреати премії автоматично піднімалися на вищі ступені наукової ієрархії. Так, вже в 1928 р., нагороджені премією Леніна Е. Чичибабін, а в 1929 р. – М. Вавілов, В. Обручев і Д. Пряшников стали дійсними членами Академії Наук СРСР [3, арк. 458–459].

У 1927 р. список лауреатів Премії Леніна поповнився іменем професора В. Воробйова, який розробив новий спосіб збереження тіл померлих, застосований при виконанні завдання партії і уряду щодо збереження тіла В.І. Леніна в Мавзолеї. В. Воробйов отримав на той час колосальну суму в розмірі 40 тис. червінців. За умови, що з 1 жовтня 1927 року, згідно з постановою РНК РРФСР, заробітна плата професорам вузів за шестигодинний лекційний тиждень навантаження складала 140 рублів на місяць, в 1931 р. зарплата вузівського професора досягала 300 рублів, а у доцента – 250 рублів на місяць.

Таким чином, премія ім. Леніна підвищувала більшою мірою соціальний і науковий статус лауреата, ніж кардинально покращувала його фінансове становище. Хоча, при радянській системі директивного розподілу матеріальних благ за принципом ієрархії, перший фактор, найчастіше, був більш значущий, ніж другий.

Крім В. Воробйова, в 1927 р премією було відзначено засновника школи радянських біохіміків О. Баха, видатного хіміка Л. Чугаєва, творця вчення про ґрунтові колоїди К. Гедройца [6, с. 2].

Варто відзначити, що якість робіт, поданих на здобуття премії, часто не відповідала вимогам Положення, іноді – навіть стандартним вимогам до наукових праць. Згідно зі списком, з 20 робіт, поданих в 1927 р., дев'ять з них, не мали практичного значення, а ще дві роботи взагалі не мали наукового дослідження, що суперечило вимогам параграфів 1 і 4 Положення про премію імені В. Леніна. Яскравим прикладом такого є рукопис М. Столярова «Жовтнева революція як неминучий момент в розвитку людини», відправлена автором 24 червня 1926 року. У листі М. Покровського від 10 січня

1927 р. М. Столяров просить повідомити його про «долю рукопису та, якщо вона не кинута в кошик, повернути її ...». Коротко резюмуючи свій твір, автор вказує, «що ніщо не може мати більш практичного значення, як оголошення відкритої боротьби почуття і всього того, що їм породжене і породжується. Протиріччя людського життя, розподіл людей на касти кореняться в почутті. Перемога над почуттям вкоротить шлях, який приведе людство до рівності». Згодом чимало подібних робіт надсилалися на адресу Комісії. Однак не слід робити висновок, що всі автори були наївними дилетантами із завищеною самооцінкою. Багато з них, зокрема таких, як і Михайло Сергійович Столяров, направляли свої рукописи з метою «мати про свою роботу компетентну думку», а не в гонитві за легкими грошима.

Найбільш ймовірно, великий потік таких наївних творів був наслідком широкого інформування народних мас про премії і, відповідно, на суспільний резонанс. Автори щиро хотіли своїми працями допомогти побудові ідеального суспільства, прискорити наближення світлого майбутнього. Адже радянське суспільство кінця 1920-х – початку 1930-х рр. було суспільством романтиків, ідеалістів, які прагнуть словом і ділом втілити ідеї загальної рівності і благополуччя в життя.

Список лауреатів Премії імені В. Леніна в 1928 р. поповнили імена таких видатних вчених, як генетик М. Цингер (посмертно), грошову суму вирішено було передати його вдові Надії Яківні, геолог Д. Архангельський, основоположник фізико-хімічного аналізу М. Курнаков, мовознавець М. Марр, фахівець з електротехніки В. Міткевич [5, с. 28–30].

У 1929 р преміями імені В.І. Леніна були відзначені академік В. Іпатов, професор Е. Брицький, професор М. Тулайков, професор О. Палладін і відомий інженер і архітектор В. Шухов. У 1929 році присвоєння премії Леніна пройшло під знаком посиленої уваги до наукових робіт в області хімізації, підняття врожайності і розвитку сільського господарства [11, с. 352]. Ймовірно, що даний напрямок було обрано Експертною комісією пріоритетним у зв'язку з розгортанням колективізації селянства і клопотаності уряду проблемами сільського господарства.

9 червня 1930 року відбулось засідання комісії з присвоєння премії імені В.І. Леніна за означений рік. Комісія зі списку 15 кандидатів на підставі письмових та особистих відгуків експертів, а також лауреатів премії минулих років, вважала за необхідне присудити «Вищу нагороду за нау-

кові праці в СРСР» М. Максимову за монографію «Фізіологічні основи посухостійкості рослин», С. Скадовському за роботи з застосування методів фізичної хімії до вивчення біології прісних вод, О. Самойлову за роботу електрометричного дослідження збудливих тканин організму, Л. Писаржевського – з фізичної хімії, і О. Чернишова за роботи в галузі прикладної фізики.

У 1930–1931 рр. вищою нагородою СРСР були відзначені: академік Г. Крижановський за виняткові заслуги в області електрифікації СРСР, академік І. Губкін за наукові праці з нафтової геології, І. Мічурін за створення нових форм рослин, що мають виняткове значення для розвитку плодово-ягідних культур, професор С. Лебедев, інженер В. Краузе за вирішення проблеми отримання синтетичного каучуку, професор М. Юшкевич, інженер В. Каржавін за винахід нового методу отримання газової сірки, фізик Л. Мандельштам, ґрунтознавець В. Вільямс, фізіолог О. Ухтомський, електрохімік О. Фрумкін [16, арк. 55, 69, 88].

1932 рік став рубіжним для Комуністичної академії та для Премії імені Леніна. У квітні після важкої і тривалої хвороби помер засновник і беззмінний керівник Комакадемії Михайло Миколайович Покровський. До середини 1932 р. після реорганізації Академії, з її підпорядкування були виключені всі установи природно-наукового профілю. У зв'язку з цим 26 жовтня на засіданні наукової секції Вченого комітету ЦВК СРСР розглядалося питання про корективи «Положення про Ленінські премії». В результаті низки нарад було вирішено збільшити преміальний фонд до 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. А Президія Комакадемії в 1933 р. змінила цільову спрямованість премії, звузивши її, в зв'язку з обмеженням компетенції всієї установи, до сфери суспільних наук. Передбачалося розподіл фонду на чотири напрями: наукові праці з економіки соціалізму, науково-популярні роботи соціально-економічного спрямування, твори з суспільних наук і методичні розробки для гуманітарного циклу навчальних програм для вищих навчальних закладів. Кожен напрям забезпечувався однією премією першого ступеня і декількома преміями другого та третього ступенів.

Відбулися серйозні зміни в призначенні Премії В.І. Леніна, а з початком реорганізацій в 1932, 1933, 1934 рр. премія Леніна не призначалася взагалі.

У 1935 р. Премія була призначена в рамках вимог нового Положення. Лауреатами стали економіст Євген Самуїлович Варга за роботу «Нові

явища в світовій економічній кризі», Євгенія Якимівна Степанова за книгу «Фрідріх Енгельс», відзначена праця Лева Абрамовича Мендельсона «Нові матеріали до роботи В.І. Леніна «Імперіалізм, як вища стадія капіталізму».

А в лютому 1936 року було опубліковано постанову № 214 РНК СРСР і ЦК ВКП (б) про ліквідацію Комуністичної академії «з огляду на нецільність паралельного існування двох академій». Центром радянської науки була визнана Академія Наук СРСР, у відання якої і були передані всі структурні підрозділи Комакадемії. Питання про продовження практики заохочення наукових праць преміями імені Леніна під егідою Академії наук ще жевріло в надрах Раднаркому і ЦК ВКП (б), але 11 березня 1937 р прийнято рішення «зняти питання». В цьому ж році припинила своє існування й ЦеКУБУ [18, арк. 42–46].

Висновки. Преміювання вчених стало одним з важливих практик заохочення радянських вчених до наукової діяльності. В цьому напрямку Центральна комісія поліпшення побуту вчених проробила досить вагому роботу. Різного роду премії в СРСР присуджувалися з лютого 1922 на підставі прийнятого ще у 1921р. РНК РСФРР декрету «Про поліпшення побуту вчених». Саме у цьому документі вперше в радянській юридичній практиці було зафіксовано принцип преміювання наукових праць. ЦеКУБУ розробила відповідне Положення про преміювання наукових, науково-навчальних і науково-популярних робіт. За приписами цього документа до відповідної експертної комісії до 15 листопада 1925 надійшло 407 праць, з них 172 було премійовано. Найбільш поширеними були грошові премії за досягнення на науковому поприщі. Проте, крім грошових премій Комісія преміювала науковців внутрішньосоюзними і закордонними відрядженнями, збільшеною випискою іноземної наукової літератури та іноземного лабораторного обладнання.

Однією з найвищих форм заохочення вчених за найвидатніші досягнення в науці, техніці, літературі, мистецтві та архітектурі, до започаткування якої мала відношення ЦеКУБУ, стала премія імені Леніна. У постанові РНК СРСР про затвердження премії зазначалося, що премії імені В. Леніна присуджуються «з метою заохочення наукової діяльності в напрямку тісного зв'язку науки і життя». І, незважаючи на те, що відзначення Премією Леніна було фактично призупинене в 1936 році, ця відзнака науковців стала реальним інструментом заохочення наукових досягнень в СРСР протягом 1920–1930-х рр.

Список літератури:

1. Год работы Центральной Комиссии по улучшению быта ученых при Совете Народных Комиссаров (ЦЕКУБУ). Декабрь 1921 г. – декабрь 1922 г. М. 1922. 60 с.
2. Государственный архив Российской Федерации. Ф. Р-4737 («Комісія сприяння вченим при РНК СРСР»). Оп. 1. Спр. 255. 252 арк.
3. Государственный архив Российской Федерации. Ф. Р-4737 («Комісія сприяння вченим при РНК СРСР»). Оп. 1. Спр. 260. 686 арк.
4. Государственный архив Российской Федерации. Ф. Р-5462. Оп. 9. Спр. 306. 358 арк.
5. Государственный архив Российской Федерации. Ф. Р-5462. Оп. 9. Спр. 348. 128 арк.
6. Забота об ученых // Известия ВЦИК. 1922. 27 января. С. 2.
7. Известия. 1921. 23 февраля. №40. С. 3.
8. Луначарский А.В. Народное просвещение в РСФСР // Народное просвещение. 1925. № 78. С. 8–20
9. Матеріали V пленуму Центрального бюро Секції наукових працівників // Государственный архив Российской Федерации. Ф. 5462 («Центральный комитет професійних спілок працівників освіти, вищої школи та наукових установ»). Оп. 1. Спр. 182. 168 арк.
10. Организация науки в первые годы советской власти (1917–1925): сборник документов. Кн. 1. Ленинград: Наука, 1968. 419 с.
11. Организация советской науки в 1926–1932 гг.: сборник документов. Ленинград: Наука, 1974. 408 с.
12. Постановление СНК РСФСР «Об улучшении быта ученых» // Собрание узаконений и распоряжений рабоче-крестьянского правительства РСФСР. 1922. 5 января. №1. Ст. 5.
13. Постановления (копии) СНК о порядке обеспечения пособиями семей деятелей науки и искусства, о мерах по улучшению положения ученых, материалы к постановлениям, протоколы заседаний СНКи ЦЕКУБУ, докладная записка Наркомсобеса, письмо академиков Марра и Вернадского о положении ученых. 6 декабря 1921 – 10 июля 1922 // Государственный архив Российской Федерации (ГАРФ). Ф. А-2306. Оп. 1. Спр. 532. 356 арк.
14. Постановления и переписка с местными бюро СЕР о квалификации научных работников, об установлении повышенных разрядов и оказании академического обеспечения. 1925 // Государственный архив Российской Федерации (ГАРФ). Ф. Р-5462. Оп. 17. Спр. 157. 524 арк.
15. Протоколы засідання експертної комісії при Центральній комісії поліпшення побуту вчених і Центрального бюро Секції наукових працівників. Списки вчених зі встановлення наукових розрядів // Государственный архив Российской Федерации. Ф. Р-5462 («Центральный комитет професійних спілок працівників освіти, вищої школи та наукових установ»). Оп. 8. Спр. 185. 264 арк.
16. Протоколы засідання Комісії з поліпшення побуту вчених // Государственный архив Российской Федерации. Ф. Р-2995 («Ленінградська Комісія з поліпшення побуту вчених (ЛенКУБУ) при Раді Народних Комісарів СРСР (1928–1933 рр.)). Оп. 1. Спр. 56. 128 арк.
17. Протоколы засідання правління ЦБ СНП // Государственный архив Российской Федерации. Ф. 5462 («Центральный комитет професійних спілок працівників освіти, вищої школи та наукових установ»). Оп. 3. Спр. 127. 214 арк.
18. Протоколы засідання правління ЦБ СНП // Государственный архив Российской Федерации. Ф. 5462 («Центральный комитет професійних спілок працівників освіти, вищої школи та наукових установ»). Оп. 5. Спр. 129. 142 арк.
19. Пять лет работы Центральной комиссии по улучшения быта ученых при Совете Народных Комиссаров РСФСР (ЦЕКУБУ). 1921–1926 гг. М. : Издание ЦЕКУБУ, 1927. 51 с.
20. Шесть месяцев работы Центральной комиссии по улучшению быта ученых при Совете Народных Комиссаров (ЦЕКУБУ). Краткий отчет. М., 1921. 65 с.

Didenko K.V. ACTIVITIES OF CENTRAL COMMISSION FOR THE IMPROVEMENT OF THE LIFE OF SCIENTISTS IN ORGANIZING AWARDS FOR SCIENTISTS IN THE 20–30S OF THE 20TH CENTURY

In the article, within the defined chronological period, the issue of awarding scientific workers is investigated. It was found out that this problem is practically not investigated by modern scientists. The research analyzed archival materials containing information on the creation and activity of the Central Commission for the Improvement of the Life of Scientists (TseKUBU) at the RSFSR National Research Council, the Expert Commission and the Prize Commission at the TseKUBU.

The activities of the Central Commission for the Improvement of the Life of Scientists (TseKUBU) created in 1921 under the RSFSR National Committee, whose duty was to monitor the activities of scientists, their financial and household situation, protect their interests, as well as provide comprehensive assistance in creating the conditions necessary for proper and productive activity of scientists.

It is noted that one of the activities of TseKUBU has become the organization of awarding scientific employees. A subcommittee was created to discuss the issue of academic support and awarding of scientists at TseKUBU. Prizes at Central Commission were launched for scientific workers: named after M. E. Zhukovsky, named after V. I. Lenin and others.

Mathematician V.R. Aiges was among the first scientists who received TseKUBU awards. Aiges, astronomer A.D. Dubego, chemist S.N. Skadkovsky, neurologist G.I. Rossolimo, writer and local historian O.A. Svechin, writer V.K. Nikolskyi, historian V.I. Ogorodnikov. The works of chemists M.D. Zelinskyi and S.V. Lebedeva were awarded TseKUBU awards., pathologist O.I. Abrikosov, physicists I.E. Tamma and S.I. Vavilov, art critics V.Ya. Adaryukova and I.A. Yevdokymov, lawyer M.A. Reisner, musicologist M.O. Garbuzov, literary critic P.M. Sakulina.

At the end, the author concludes that the awarding of scientists became one of the important practices of encouraging Soviet scientists to scientific activity.

Key words: *awarding, prizes, TseKUBU, scientific workers, Zhukovsky prize, V.I. Lenin prize.*